

ПРАВА НА РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ

Руслан Еннан,
*магістр інтелектуальної власності, доцент
кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права НУ «ОЮА», доцент
Інституту інтелектуальної власності НУ «ОЮА»
у м. Києві, кандидат юридичних наук*

Виникнення та розвиток прав на результати інтелектуальної діяльності (виключних прав, «інтелектуальних прав»), їх оформлення в позитивному законодавстві як нової самостійної комплексної галузі права (права інтелектуальної власності), що регулює суспільні відносини в особливій сфері людської діяльності — інтелектуальній — зумовлені історичним розвитком, науково-технічним прогресом, значущістю людської думки, інтелектуальної, творчої діяльності в сфері науки, техніки, культури, мистецтва, промислового виробництва, становленням інноваційної економіки («економіки знань»).

Інтелектуальна діяльність людини є розумовою, духовною діяльністю на відміну від фізичної діяльності. Інтелектуальна діяльність пов'язана з розумовою здатністю людини, з використанням нею отриманої інформації. Інтелектуальна діяльність людини заснована на її знаннях та іншій інформації, що використовується за допомогою її індивідуальних розумових здібностей. Творчість є особливою формою розумової діяльності, за якої людина на основі наявних у неї здібностей, сприйняття навколишньої дійсності, а також себе в цій дійсності, та набутих знань створює нові ідеї, образи, форми вираження, вирішення різноманітних завдань, вираження своїх почуттів та настроїв. Результатом творчості завжди стає щось нове, відмінне за певними ознаками від того,

що існувало раніше. При цьому творчість має індивідуальний характер. Результати творчої діяльності є основними результатами інтелектуальної діяльності. Результати інтелектуальної діяльності формують технічний і загальний прогрес людства, вони задовольняють естетичні потреби людини, а також впливають на розвиток економіки, формують наші уявлення про світ.

Творчість — це процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні та духовні цінності. *Види творчості* визначаються характером творчої діяльності (творчість винахідника, організатора, наукова, художня творчість). Творчий характер може бути притаманний будь-якій діяльності та може проявлятися як у духовному, так і в матеріальному виробництві. Творцями часто називають, зокрема, і робітників, які створюють нову техніку, засновану на винаході. Однак у спеціальному значенні творча діяльність є не матеріально-виробничою, а духовною. *Творчою* є розумова (інтелектуальна) діяльність, яка завершується створенням нового, творчо самостійного результату в сфері науки, техніки, літератури, мистецтва.

Специфіка *інтелектуальної діяльності* зумовила й особливості її правового регулювання. *Продукти* інтелектуальної діяльності є різновидом продуктів людської праці, вони мають певну економічну цінність і можуть належати конкретним особам. Проте

інтелектуальна діяльність — досить складне явище та з об'єктивних причин не може бути врегульована правом так, як, наприклад, дії з виготовлення певних матеріальних предметів, надання послуг.

Результат інтелектуальної діяльності (об'єкт права інтелектуальної власності) — це основний критерій, за допомогою якого можна виокремити правовідносини інтелектуальної власності (інтелектуально-правові відносини) від решти правовідносин; особливості об'єктів визначають характерні ознаки суб'єктів, а також зміст прав на результати інтелектуальної діяльності. На жаль, досить часто правові дефініції права інтелектуальної власності зводяться лише до переліку об'єктів, про що свідчить аналіз міжнародного та європейського законодавства. Щодо прав на результати інтелектуальної діяльності наразі часто застосовується термінологія, що має досить умовний і юридично неточний характер. Нематеріальним об'єктам, на відміну від матеріальних, притаманні інші якості та характеристики, яким відповідає інший правовий зміст.

Інтелектуальний продукт як результат розумової діяльності належить до науки, мистецтва, техніки тощо. Науково-технічні результати можна визначити як знання про об'єкти природи (зокрема й людину), а мистецтво — результат вивчення, пізнання художником, письменником, музикантом внутрішнього світу людини, його індивідуального сприйняття об'єктів навколишнього світу, інших людей, почуттів і емоцій. Отже, інтелектуальні результати в обох сферах розумової діяльності — науці (техніці) та мистецтві — є результатом пізнання. В будь-якому випадку продуктом розумової діяльності людини є знання: у науці як об'єктивна категорія, тобто знання про природу, в мистецтві — як суб'єктивне відображення світу, його сприйняття.

Тож, найбільш загальним визначенням інтелектуального продукту потрібно вважати знання, що передається як інформація. Інформація про новий *інтелектуальний результат*, тобто повідомлення про нього, може бути представлена різними природними та штучними (й машинними також) мовами і в різних формах. На різних природних мовах подаються ті інтелектуальні результати, які виражаються словами природної мови (текстами), — науково-технічні результати, літературні тексти. Однак у багатьох видах мистецтва (живопис, музика, балет тощо) результат подається як певний образ, який сприймається незалежно від етнічного походження людини, тобто мова зорових і слухових образів є досить універсальною, хоча й не є єдиною для різних культур і цивілізацій.

Інформація може бути надана на різних носіях, що залежить від мети використання (накопичення, зберігання, передання). Так, картина художника може існувати як полотно-оригінал, фотографія, паперова копія, цифровий запис на диску тощо. Необхідно зазначити, що сьогодні будь-який інтелектуальний результат, незалежно від того, на яких мовах, носіях та в якій формі він виражений, не втрачає своєї приналежності, свого автора (творця) чи правоволодільця (при переданні майнових прав). Інформацію, подану будь-якою мовою на будь-якому носії, в будь-якій формі й таку, що містить в собі те нове знання, що є результатом інтелектуальної праці, потрібно визнавати узагальненою формою інтелектуальних досягнень.

Безумовно, кожний новий результат інтелектуальної праці, кожне нове знання певною мірою придатне для споживання, використання іншими особами в своїх інтересах — для освіти, виробничої, комерційної діяльності, задоволення культурних потреб, відпочинку тощо. Звідси випливає, що *результати розумової праці*

(інтелектуальні продукти), котрі мають певну споживчу вартість через здатність задовольняти потреби інших людей, мають ознаки цієї категорії об'єктів інноваційної економіки. Проте не всі види наукового знання є товаром. Товаром може бути лише оболонка, форма подання цього знання.

Те, що створено в сфері мистецтва, на практиці, апріорі, вважається продуктом зі споживчою вартістю, тобто товаром. Це стосується творів, живопису, музики, літератури. Своєрідність результатів розумової праці у сфері мистецтва полягає в тому, що не володіючи об'єктивними критеріями своєї цінності (значущості), вони нерідко проходять досить складний та непередбачуваний шлях на споживчому ринку, а їх оцінка залежить від багатьох складних факторів, — від рівня емоційного та художнього впливу, слави їхніх творців, моди тощо. Пізнавальна та художня цінність багатьох з них визнається лише через роки. Здається, що ця риса взагалі притаманна творам мистецтва — збільшення цінності з часом. І навпаки, споживча вартість інтелектуальних науково-технічних результатів з часом знижується досить передбачуваним чином. Отож через деякий час (строк дії патенту) вони перетворюються на загальне знання, що не є товаром.

Особливістю *результатів інтелектуальної діяльності* як об'єктів права інтелектуальної власності є те, що виникнувши й оформившись як продукти розумової діяльності людини, вони не можуть отримати правової охорони доти, доки не будуть об'єктивовані, тобто виражені зовні своїм творцем. На відміну від предметів матеріального світу (речей), доступ до яких і користування якими може бути обмежено їхніми володільцями, що фактично володіють речами, до об'єктивованих результатів інтелектуальної діяльності доступ інших осіб може бути здійснений саме внаслідок відсутності (неможливості) фактичного володіння ними.

При цьому цінність результату інтелектуальної діяльності може бути взагалі не пов'язана з матеріальним носієм, у якому він втілений (виражений). Наприклад, картину художника можна покласти в шафу й обмежити таким чином доступ до цього результату творчості іншим особам. Якщо ж ідеться про ноу-хау (секрет виробництва), то, розкривши його стороннім особам, вже не можна виключити можливість його подальшого використання.

Отож, ставши один раз відомим публіці, результат інтелектуальної діяльності може бути використаний потенційно де завгодно та ким завгодно. З огляду на це, правова охорона результатів інтелектуальної діяльності заснована на визнанні юридичної монополії за творцем (автором) такого результату. Крім цього, результати інтелектуальної діяльності, на відміну від речей, не зазнають старіння під час використання, тобто не зазнають фізичної амортизації, а можуть застарівати лише морально. Завдяки їхній індивідуальності не можлива й стандартна (порівнянна) вартісна оцінка таких результатів, порівнянювана з аналогічними об'єктами (як це можливо при оцінці вартості речей або робіт).

Необхідно підкреслити те, що результати інтелектуальної діяльності є нематеріальними об'єктами (ідеї, рішення, образи, символи), що існують у свідомості їхніх творців. У цьому сенсі вони невід'ємні від своїх творців. Надання їм об'єктивної (матеріальної) форми — як рукопис, креслення, картина тощо — не змінює їхньої нематеріальної природи, адже навіть при відчуженні (переданні) матеріальних носіїв результати інтелектуальної діяльності залишаються в свідомості авторів, які їх створили та можуть бути знову ними відтворені. Тож володіння матеріальним носієм результату інтелектуальної діяльності не гарантує його монопольного використання, оскільки автор має можливість від-

творити свій результат на іншому матеріальному носії. Цим творчий результат (ідея) принципово відрізняється від речі — у випадку сповіщення про нього іншим особам він стає відомим і доступним для використання, одночасно залишаючись у свого творця.

У нерозвиненому майновому обороті рукописи, картини, скульптури були предметом різноманітних правочинів виключно як речей, адже не лише ймовірність, але й можливість порушення нематеріальних інтересів володільця творів мистецтва, ізольовано від порушення його права на «твір-річ», була дуже малою. Розвиток науково-технічного прогресу зробив можливим «відокремлення» інтелектуального продукту від його матеріального носія з наступним самостійним масовим використанням як особливого товару (книгодрукування — для літературних творів; фотографія та інші технічні засоби репродукування — для творів образотворчого мистецтва тощо).

У результаті «промислової революції» став можливим масовий обіг різноманітних технічних новацій. За таких умов постало законодавче визнання за авторами літературних і художніх творів, а також за винахідниками, права на використання таких об'єктів. Спочатку це право «видавалося» за право власності (речове право), тобто визнавалося «літературною», «художньою», «музичною», «промисловою» власністю. Сукупність цих прав пізніше була проголошена «інтелектуальною власністю» творців відповідних нематеріальних об'єктів.

Проте ця «пропріетарна» конструкція (концепція) навіть у період свого панування (XIX століття) не розглядала права творців (авторів) результатів інтелектуальної діяльності як різновиду речового права (права власності), позаяк правомочності їхніх суб'єктів визначалися зовсім по-іншому, ніж правомочності звичайних власників, — через визначення способів ви-

користання та розпорядження конкретним інтелектуальним продуктом.

Більше того, в ній, як давно уже зазначали дослідники, проявлявся «закон конструктивної економії», характерний для нерозвинутого юридичного мислення, що зводить нові правові явища до вже давно відомих, надання новому юридичному інституту «престижу власності» для його визнання правопорядком, який склався. Після досягнення цієї мети необхідність у «пропріетарній» конструкції відпала та чітко проявилася її необґрунтованість, а також умовність категорії «інтелектуальна власність», адже насправді від початку було зрозуміло, що йдеться не про традиційне речове право на матеріальний об'єкт.

Уже на початку XX століття вона була фактично замінена категорією «виключні права», що визнавалися насамперед саме за творцями результатів інтелектуальної діяльності. При цьому виникли дві основні системи визнання цих прав, які враховують різний характер охоронюваних ними об'єктів.

Так, на результати літературно-художньої та мистецької творчості, що об'єктивно неможливо повторити (створивши аналогічний твір), виключні права визнаються внаслідок факту їх створення (фактологічна система охорони). Результати науково-технічної творчості, навпаки, принципово повторювані. Розвиток техніки підтверджує можливість того, що певна ідея чи рішення технічного характеру можуть одночасно виникнути в свідомості декількох осіб. Виключне право на них може бути визнано лише за одним з творців, пріоритет (першість) якого повинен бути зареєстрований та засвідчений органами державної влади (патентним відомством) через видання спеціального охоронного документа — патенту чи свідоцтва (реєстраційна система охорони).

З розвитком товарообігу та промислового виробництва виникає необхідність правової охорони різноманіт-

них засобів індивідуалізації (торговельні марки, географічні зазначення, комерційні (фірмові) найменування, доменні імена). Ці засоби є об'єктами нематеріальними, на які необхідно встановити юридичну монополію відповідного правоволодільца (виробника, торговця). Очевидною є певна спільність результатів творчості та засобів індивідуалізації, що вимагає об'єднання їх правового режиму в межах права інтелектуальної власності. Правова охорона надається лише тим результатам інтелектуальної діяльності, котрі прямо вказані в законі як охороноздатні.

Правова охорона результатів інтелектуальної діяльності виконує певні функції, зокрема такі: захист прав творців (авторів) на результати своєї творчої праці; стимулювання творців (авторів) до створення нових результатів творчості; створення нормального обігу результатів інтелектуальної діяльності; забезпечення необхідності доступу суспільства (учасників правовідносин) до використання результатів інтелектуальної діяльності та ін.

До суттєвих ознак «виключності» значної частини прав на результати інтелектуальної діяльності (виключних прав) можна вважати належними, зокрема, такі: правова охорона відповідного інтелектуального продукту, визначення при цьому кола осіб, зобов'язаних щодо правоволодільца, зміст покладених на них зобов'язань, обмеження прав суб'єктів інтелектуальної діяльності, встановлення кола об'єктів виключних прав.

Своєю назвою «виключне право» зобов'язане змісту, призначенню та функціям прав на результати інтелектуальної діяльності. Лише виключно законний володілець цих суб'єктивних прав, окрім випадків, передбачених законодавством, має право використовувати результат своєї інтелектуальної діяльності на власний розсуд будь-яким не забороненим законом способом. Лише законний правоволо-

ділець може розпоряджатися належним йому правом на певний результат своєї інтелектуальної діяльності. Правоволоділець може на власний розсуд дозволити чи заборонити іншим особам використовувати результат своєї інтелектуальної діяльності. При цьому інші особи не можуть використовувати результат інтелектуальної діяльності, що належить законному правоволодільцеві, без його згоди, крім випадків, передбачених у законодавстві. Неузгоджене використання чужого інтелектуального продукту є правопорушенням, яке тягне за собою настання юридичної відповідальності.

Саме в процесі використання прав на результати інтелектуальної діяльності істотно проявляються «виключні риси» цих прав. Тож, саме у зв'язку з наданням особам (суб'єктам) виключної правової можливості (монополії) щодо здійснення юридично значущих дій одночасно зі встановленням заборони решті осіб «імітувати», ці права є виключними. Саме цей елемент «виключності» є характерним для правової природи цієї групи прав, яка також виражена в назві цих прав («виключні права»). Зокрема, щодо патентних прав (прав з патенту) елемент «виключності» полягає в тому, що особа, яка отримала охоронний документ — патент, на відміну від особи, що його не отримала, може його виключно використовувати, розпоряджатися. У цьому контексті, виключне право є різновидом легальної монополії, що надана державою патентоволодільцеві в певному обсязі, на певний строк та на певній території, в межах якої патентоволоділець реалізує своє право на використання запатентованого об'єкта, незважаючи навіть на конкурентне (антимонопольне) законодавство, а також своє право на заборону чи дозвіл такого використання третім особам. Видання патенту, що підтверджує виключні права, — це своєрідна винагорода патентоволодільцеві за створення та розкриття винаходу суспільству.

Підвищена «виключність» прав на результати інтелектуальної діяльності пояснюється також і нематеріальною природою об'єктів (інтелектуальних продуктів) та змістом суб'єктивних прав на ці об'єкти, сутністю й призначенням виключних прав як «права монополії». До суттєвих ознак результатів інтелектуальної діяльності (об'єктів виключних прав) належать, зокрема: нематеріальний характер (природа), об'єктивна форма, новизна, здатність до відтворення, комерційна цінність, естетичний та інформаційний зміст, можливість відокремлення від інших об'єктів. Виключність цих прав також підсилюється встановленням особливого кола суб'єктів прав на результати інтелектуальної діяльності — осіб, які можуть бути правоволодільцями, до яких законом висуваються особливі кваліфікаційні вимоги. Законодавство не вибірково підходить до визначення кола можливих правоволодільців виключних прав, але й проводить значне розмежування всередині цього кола — між первинними та вторинними (похідними) правоволодільцями.

Виключність прав на результати інтелектуальної діяльності також пов'язана з їхньою абсолютністю. Абсолютний характер надає заборонний імператив, відповідно до якого використання певного об'єкта можливе лише чи безпосередньо правоволодільцем або з його прямого дозволу. При цьому головну роль у такому разі відіграє саме заборонний елемент. Виключне право — це по суті «право за-

борони» (правомочність заборони), що спрямоване до всіх третіх осіб. Виключність прав на результати інтелектуальної діяльності підкреслюється також і специфічними, особливими способами їх захисту, залежно від сутності порушеного права та наслідків правопорушення.

Надаючи творцям інтелектуальних продуктів виключні права на них, законодавство таким чином заохочує творчу інтелектуальну діяльність людей, котрі створюють для суспільства результати інтелектуальної діяльності, стимулює творчу працю учасників інтелектуальної діяльності, визнає її суспільно корисною, такою, що несе моральне (духовне) задоволення творцям інтелектуального продукту. Тож, важливою особливістю виключних прав у сфері інтелектуальної діяльності є власне характер здійснюваної діяльності — інтелектуальність. Дозволяючи первинному правоволодільцеві передавати іншим особам право на використання свого інтелектуального продукту на договірній основі, законодавство надає можливість користуватися інтелектуальними досягненнями творців членам громадянського суспільства, широким верствам населення, людству. Застосовуючи такий підхід до регулювання інтелектуально-правових відносин (правовідносин інтелектуальної власності), законодавство гармонізує особисті (приватні) та суспільні (публічні, державні) інтереси людства. ♦

Список використаних джерел

1. Астахова М.А. *Результаты интеллектуальной деятельности: понятие и квалифицирующие признаки* / М.А. Астахова // *Юридический мир*. — 2006. — № 4. — С. 72–75.
2. Близнец И.А. *Вопросы интеллектуальной собственности : сб. науч. тр.* / И.А. Близнец. — М., 2004. — 496 с.
3. Близнец И. *Интеллектуальная собственность и исключительные права* / И. Близнец, К. Леонтьев // *Интеллектуальная собственность*. — 2002. — № 6. — С. 2–18.

4. Гальперин Л. Б. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа / Л. Б. Гальперин, Л. А. Михайлова // Советское государство и право. — 1991. — № 12. — С. 37–42.
5. Гришаев С. П. Интеллектуальная собственность : учебное пособие / С. П. Гришаев. — М. : Юрист, 2004. — 240 с.
6. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. / В. А. Дозорцев. — М. : Статут, 2003. — 416 с.
7. Зенин И. А. Право интеллектуальной собственности : учебник / И. А. Зенин. — М. : Юрайт, 2011. — 567 с.
8. Калятин О. В. Интеллектуальная собственность (исключительные права) : учебник / О. В. Калятин. — М. : Норма, 2000. — 480 с.
9. Калятин О. В. Сущность права на результаты интеллектуальной деятельности / О. В. Калятин // Журнал российского права. — 1999. — № 9. — С. 91–99.
10. Канторович Я. А. Авторское право / Я. А. Канторович. — Петроград, 1916. — 791 с.
11. Маковский А. Л. Об интеллектуальных правах // Актуальные вопросы российского частного права : сб. ст. / Сост. Е. А. Павлова, О. Ю. Шилохвост. — М. : Статут, 2008.
12. Мозолин В. П. О концепции интеллектуальных прав / В. П. Мозолин // Журнал российского права. — 2007. — № 12. — С. 100–109.
13. Пиленко А. А. Право изобретателя / А. А. Пиленко. — М. : Статут, 2001. — 688 с.
14. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности / А. П. Сергеев. — М. : Проспект, 2004. — 720 с.
15. Судариков С. А. Интеллектуальная собственность / С. А. Судариков. — М. : Изд-во деловой и учебной литературы, 2007. — 800 с.
16. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. — Казань, 1891. — 313 с.
17. Ревинский О. В. Как понимать интеллектуальные права? / О. В. Ревинский // Патенты и лицензии. — 2008. — № 8. — С. 2–10.
18. Милицин А. Сущность результата творческой деятельности / А. Милицин // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2008. — № 2. — С. 65–71.
19. Рузакова О. Юридическая природа прав на результаты интеллектуальной деятельности / О. Рузакова // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2007. — № 12. — С. 8–22.
20. Наумова Е. Правовая природа исключительного права / Е. Наумова // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2008. — № 8. — С. 21–24.
21. Птушенко А. Системная концепция интеллектуального права / А. Птушенко // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. — 2009. — № 2. — С. 34–47; № 3. — С. 39–56; № 4. — С. 41–51.
22. Усольцева С. В. Интеллектуальные права: проблемы правопонимания / С. В. Усольцева // Право интеллектуальной собственности. — 2008. — № 1. — С. 3–6.
23. Форстман В. О сущности исключительных прав / В. Форстман // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. — 2008. — № 9. — С. 20–29.